

VRTNAR.

List s podobami za šolsko vrtnarstvo, vrtnarstvo sploh
in za sadjarstvo.

Št. 14.

V Ljubljani. 31. julija 1889.

Letnik II.

Vipavci, poprimite se zelenjadarstva!

(Dalje in konec.)

3. Zgodnji krompir.

Kako močno cenjena tržna zelenjad je zgodnji krompir, kažejo nam zopet Goričani. Okolo Gorice, osobito pa v Štandržu pridelujejo že leta in leta zgodnji krompir prav na veliko, kar cele velike njive ga imajo. Prodajajo ga dosti v Gorico, Trst, toda največ ga gre po železnici v Ljubljano, Gradec, na Dunaj i. dr. Pri pridelovanju zgodnjega krompirja je zopet prava, to je, kar le mogoče zgodnja vrsta, poglobita reč. Zgodnjih vrst krompirja nahajamo po cenikih dunajskih in drugih tržnih vrtnarjev vse polno navedenih in jako pohvaljenih. Ali čemu daleč hoditi, ako imamo zaželeno reč prav blizu, pred sabo tako rekoč. Štandržani se kosajo v pridelovanju zgodnjega krompirja že leta in leta. Oni so gotovo že marsikatero priporočano zgodnjo vrsto poskusili ter jo, ako je bila res dobra, obdržali, ako ne, pa so jo zavrgli. Vipavci naj bi si torej preskrbeli semena prav zgodnjega krompirja v Štandržu pri Gorici. Pridelovanje zgodnjega krompirja je pač jako enostavno. Najbolje stori vsak, da ga v kar le mogoče prisojne lege že na jesen tikoma pred zimo vsadi, in to v jarke na gnoj. Da bi na jesen sajeni krompir po zimi pozebel, ni bati se, kajti najbolje prezimi krompir ravno v zemlji. Miši ga tudi ne nadlegujejo, največi sovražnik mu je zelo ubog človek, kateri si ga izkuša prilastiti. Spomladi ni treba družega, nego zgodaj okopavati ter osipati ga. Razen jeseni sadi se zgodnji krompir seveda tudi na spomlad, pa kar mogoče bolj zgodaj. Kdor bi hotel še posebno zgodnji krompir na planem pridelovati, postopa lahko tako le: Krompir (seme) deni januarija na prav gorak kraj, na rob peči na primer, da tam uvene. Uvelega položi potem v gorki kleti v pesek, da vzkali, vzkalivšega pa vsadi potem, kakor hitro se ni več bati slane, v zemljo na dober, droben gnoj. Da je krompir proti slani še bolj zavarovan, vsadiš ga lahko v brazdice, katere so precej niže mimo sveta okolo njih. Toliko o pridelovanju zgodnjega krompirja.

4. Paradižnik.

Zgodnji paradižnik (paradajz, pomidori) jako zahtevajo po finih kuhinjah, in zato ga tudi prav dobro plačujejo. Zgodnjih paradižnikov pridelujejo kaj dosti po Istri in Dalmaciji. Cele ladije jih prihaja od tam v Trst, in po železnici gredo potem naprej na Dunaj itd. Prav zgodnje paradižnike pridelovali bi pa tudi kaj lahko Vipavci v ravnini, osobito pa še po prav prisojnih, položnih legah in po vinogradih. Marsikateri opuščeni, pa lepo proti solncu ležeči del vinograda bi s

paradižniki nasajen več zalegel nego pa na istem prostoru trta. Pridelovati pa je zgodnji paradižnik tako le: Seme prave, to je debele jabolčnate ter zgodnje vrste (najboljši je pač popolnoma gladki Humbertov paradižnik) vsejemo na prav dobro zemljo pod steklo ali okno takoj ob pričetku marcija meseca. Na odprto lešico, torej ne pod okno, ni, da bi sejali paradižnike, ker dorastejo dosti prepozno dovolj močne sadike za presad.

Kakor hitro proti koncu marcija paradižniki dorastejo toliko, da so za presaditev (malo péd dolge rastline so najboljše), presadimo jih na stalno mesto tako le: Zemljo prekopljemo dobrih 30 do 40 centimetrov globoko. V tako prekopani zemlji napravimo dalje na vsakih 60 do 80 centimetrov v kvadratu posamezne jarčke, recimo dobro veliko péd globoke in enoliko široke. V vsak jarček vržemo pičle vile dobrega podelanega, drobnega gnoja. Gnoj potlačimo z nogami, zaspimo z izmetano zemljo in na vsako tako gomilico zasadimo po eno paradižnikovo rastlino, ter jo zalijemo. Drugega obdelovanja ni, nego da jih edenkrat okopljemo, potem pa da pristavimo vsaki rastlini močan kolec, h kateremu jo s slamo ali pa z bičjem privežemo.

5. Artičoka.

Artičoka je osatna rastlina, katera raste divja v Dalmaciji na rdeči ilovici mej grmovjem in skalovjem. Prav dobro bi ta rastlina gotovo uspevala tudi v Vipavi pod goro, na primer tikoma nad Vipavo povsod, koder je za repnik zadosti zemlje. Pridelovanje artičoke je kaj preprosto. Seme dobre vrste (najboljša je pač čisto navadna, višnjavkasta dalmatinska artičoka) vsejemo na vrtu na kako lešico, precej dobro pognojeno. Enoletne, še bolje pa dveletne rastline, presadimo potem v prav prisojno lego, prav daleč narazen. Šele na meter v kvadratu sme po ena rastlina priti. Zemlja za artičoke mora biti rdeča ilovica, sicer ne uspevajo. Obdelujemo pa jih, če jih vsako leto na spomlad okopljemo ter ob enem tudi pognojimo. Artičoka trpi kakor špargel po 15 do 20 let, pa tudi še po delj lahko.

6. Fižol.

Kako je zgodnji fižol pridelovati, o tem pač ni potrebno še le pouka pisati. Poglavitna reč je zopet prav zgodnja vrsta. Najboljši pritlični zgodnji fižol pa je tako zvani „cukrenec“ — podolgljatega, bolj drobnega, popolnoma črnega zrnja. Nemški se zove ta vrsta „Negerbohne“, in vsak dunajski zelenjadni vrtnar jo ima. Najboljša natiška vrsta je rumeni Mauthnerjev voščenik s popolnoma rumenim, dolgim stročjem. Seme te res izborne vrste ima na prodaj deželna kmetijska šola v Grmu.

Tako smo povedali, kako se goje nekatere kuhinjske rastline, katere bi v Vipavi, pridelovane na veliko, lahko donašale jako lep dobiček. No, prav trdno smo prepričani, da zaradi teh vrstic ob letu v Vipavi niti eden kvintal kuhinjske zelenjadi ne bode več zraslo, nego je je letos, kajti ni navada, pa je. Reč je pa vendar velikanskega gospodarskega pomena, in zato je ne kaže zanemarjati, ampak krepko podpirati. Gospod načelnik vipavske podružnice c. kr. kmetijske družbe kranjske, Vi vzemite to reč v roke, in gotovo Vam bodo kedaj nad vse hvaležni! Naprosite centralni odbor, da pošlje gospoda popotnega učitelja G. Pirca v Vipavo, da z živo besedo ljudi vname za reč. Prosite pa tudi ob enem centralni odbor, da se iz tistih 3000 for., kateri so namenjeni povzdigi kmetijstva, precejšnja vsota določi za darove tistim Vipavcem, kateri bi se pridelovanja zgodnje zelenjadi istinito lotili.

Zakaj nekatero popolnoma doraslo drevo vendar ne rodi?

Tu je treba pogledati, kje je zadržek?

Zadržek utegne biti v zemlji. Če je zemlja zelo pusta, da korenine ne nahajajo živeža za rejo drevesa in sadú, ali če je njih živež slab in ubog, seveda tako drevo ne more imeti sadú, kakor tudi žito ne, če je v pušči, in krava mleka ne, če je sestradana. Takemu drevesu se mora zemlja globoko okopati in zboljšati, to je, dobre prsti treba dati koreninam, da bodo imele več in boljsega živeža.

Če je pa zadržek v deblu, to je, če ima debelo, trdo skorjo, ali pa je tako v senci, da ga solnce ne more vsega obsevati ter mu lesa zadosti pregrevati, — tako drevo tudi ne more sadú roditi, ali ga pa ima po eni strani, po drugi pa ne. Kajti muzga se ne pretaka povsod enako po lesu ter tistega živeža, katerega dobiva po listji, ne pretvarja s tistim, ki prihaja iz korenin, v rodovitnost. Takemu drevesu je kaj lahko pomagati, če mu staro in mrtvo suho kožo čisto odrgneš in tiste veje, katere mu najbolj delajo senco, porežeš. Če je pa vse drevo v senci, daš mu, če je mogoče, solnca, ako namreč spraviš s pota tisto, kar mu dela senco.

Če je v vejah zadržek, to je, če jih je preveč, če so pregoste, da druga drugo pokrivajo in topé, da jih solnce ne more pregrevati, ter muzga komaj les in perje preživlja, — tako drevo moraš zelo obrezati in mu vse veje, katere mu delajo senco, iztrebiti ter mu jih le toliko pustiti, kolikor presodi oko, da je dosti in prav. Če potem še noče roditi, ukrivé ali pa prevežejo se mu veje ob začetku kresnika, da je muzga malo zadržana in da v les preveč ne žene, ampak da mora delati sadne popke, kakor se tudi šparoni z vinskimi mladikami delajo in ukrivé, da mladike prisilijo k rodovitnosti. Tudi se prisili drevo k rodovitnosti, če ima muzge preveč, da le v les žene in raste, ako se mu pušča, to je, če se mu v kožo po deblu naredi zareza, ali le po eni ali pa po oboji strani, kakor je treba, da izgubi nekaj muzge.

Nerodovitnost od vremena se težko odvrne, ker vreme ni v naši oblasti. Mraz, suša, prevelika moča, toča, vse to škoduje sadju. Že v popkih lahko vreme sad skazi. Tri tedne o kresu počiva drevje v rasti, muzga tačas ne žene v les, ampak dela popke za prihodnje leto, cvetne, lesne in listne. Če je takrat toplo in tiho vreme, da se muzga po vsem drevesu za kožo lahko zadosti spari in se naredi pripravna za rodovitnost, požene iz mladik veliko cvetnih popkov, iz katerih bo prihodnje leto cvetje in sadje. Če je pa takrat dolgo deževno in mrzlo, da se muzga ne more spariti, ali pa suša, da muzge manka, onda drevo ne more narediti cvetnih popkov, ampak komaj slabih lesnih in listnih, in pomladi ne bo ni cvetja ni sadú. Tega mi ne moremo odvrniti, razen suše, če takrat prilivamo koreninam; pa dobro je vendar uže prej vedeti, če bo drugo leto sadje cvelo ali ne, da človek ve staro sadje hraniti ali pa prodati.

Ravno tako se od vremena tudi na drevji izkazi cvetje, da ni sadú. Če drevje pred perjem pokaže cvetje, odpadlo bo, ker nima tistega potrebnega živeža, katerega dobiva po listji ali perji. Tako cvetje se ne more zadosti izgoditi in na lesu urasti. Tako češnje, češplje, ki cveto vsako leto, pa malokdaj v perji, obrode malokdaj. Če se tako drevje kakih 8 do 10 dni prej okoli korenin okopá, in z brinovimi ali pa smrekovimi vejami ali s snegom, ledom ali blatom korenine pokrijejo, zadrži se razevit tudi skoraj za toliko dni; v tem se začno lesni in listni popki razvijati, in drevo cvete potlej v perji. Pa ne vem, če bi to vselej in povsod gotovo pomagalo. — Če bi sadje preveč cvelo, ostalo bi ga tudi malo. Pomaga, če se takrat takemu drevesu korenine zalivajo, prej

pa v tisti vodi živalski ostanki: kosti, parklji, rogovi, usnjevi obrezki itd. kuhajo. — Če ob sadnem cvetju dežuje, da se rodilni prah ne more v dno sadnega ploda osuti, ter ga tudi čebelnice ne preneso, izkazi se cvetje. Pomaga pa, če drevo časi pomaješ.

O razpoklih hruškah.

Več vzrokov je, da pokajo hruške, posebno pa pozne vrste. Če razpoke niso črne, kriva je največkrat huda suša, kadar sad začenja debeleti, in vsled tega zaostane rast. Stanice po gorenji koži izgube mnogo prožnosti in se ne morejo več dosti raztezati, ko po novi móči sad začenja zopet rasti in se debeliti. To se zabrani, če se drevju ob začetku, ko pomankuje vode, še v pravem času pri-moči s stanjšano gnojnico ali pa se mu zvečer s škropilnico priliva.

Če so pa razpoke črne, često je vzrok neka gliva (fusicladium pyrinum). Ta gliva je sorodna s fusicladium dendriticum, kateri napravlja tako imenovane deževne lise po jabolkih. Pri jabolkih in hruškah se zarije preživljajoče staničje glive, micelij (mycelium), zgóđaj v letu ob mokrem vremeni v sad. Ta čas ina hruška še mnogo skroba, pa še malo slad v sebi. Kolikor daleč se micelij zarije v sad, ostane skrob, drugod se pa začenja skrob preminjati v slad, in sad prihaja vedno sočnejši, napetejši in debelejši. Bolni deli se pa le malo širijo. Po leti izkuša sad izločiti bolno mesto, okroži ga s pasom, urnemu steklu podobnim, skozi katerega gliva ne more več prodirati v zdrave dele. Zaradi nastale razlike v napetosti se sad razpoka po dolgem in po čez, v razpoke pride glivski tros, ki se kmalu razraste v temno-rjavi micelij in rane začrni.

Sredstva, ki se vnanje rabijo, ne pomagajo nič. Najbolje storiš, da že pomladi poiščeš takemu sadnemu drevju, kateremu sadje rado poka, črne lise po listji in mladem lesu. Če se nahajajo, kajti gliva napravlja palež po listji in zelene madeže po lesu, izkušaj, da bode vrh drevesa imel dovolj zraka, in da ga bode solnce dobro obsevalo, ter prilivaj gnojnico, da bode sad hitreje rastel.

Raznotere vrtnarske reči.

Kako se pokončava voluhar ali velika povrtna uš? Ako se na kakem vrtu, ali v cvetličnjaku, po zgodnjih gredah, ali drevesnicah zarede te jako škodljive živali, pokončaš jih najlaže z vodo. Vzemi tri ali štiri delavee, dva naj nosita vodo, tretji ali četrti naj jo pa vliva v odprte luknje tako dolgo, dokler bode polne. Dolgo ti ne bode treba čakati, pa bodo prišle miši ven, sedaj jih pa lahko s palico ali metlo pobiješ. Posebno dobro je pa tako ravnanje še zaradi tega, ker vse mlade miši tudi poginejo po gnezdih svojih. Tako delam že več let in sem vselej popolnoma pokončal vse škodljive voluharje.

Češnjevi reclji, ki jih povsod mečejo v smeti, tudi niso brez vrednosti, kakor trdi „L. W. Z. für Thüringen“. Ako se reclji takrat, kadar se češnje zobljejo, spravljajo v papir in se potem v senci posuše ter se, kadar je treba, prav tako, kakor iz čaja, napravi iz njih pijača pa se jej tudi pridene nekaj cukra, služi ta pijača posebno dobro proti nahodu in pa proti kašlju malih otrok.

Kako se dobi debelo sadje. Da dobimo jako debelo sadje, moramo ga, dokler raste, nekajkrat poškopiti z raztopino iz 80 gramov železnega vitrijola v enem litru vode.